

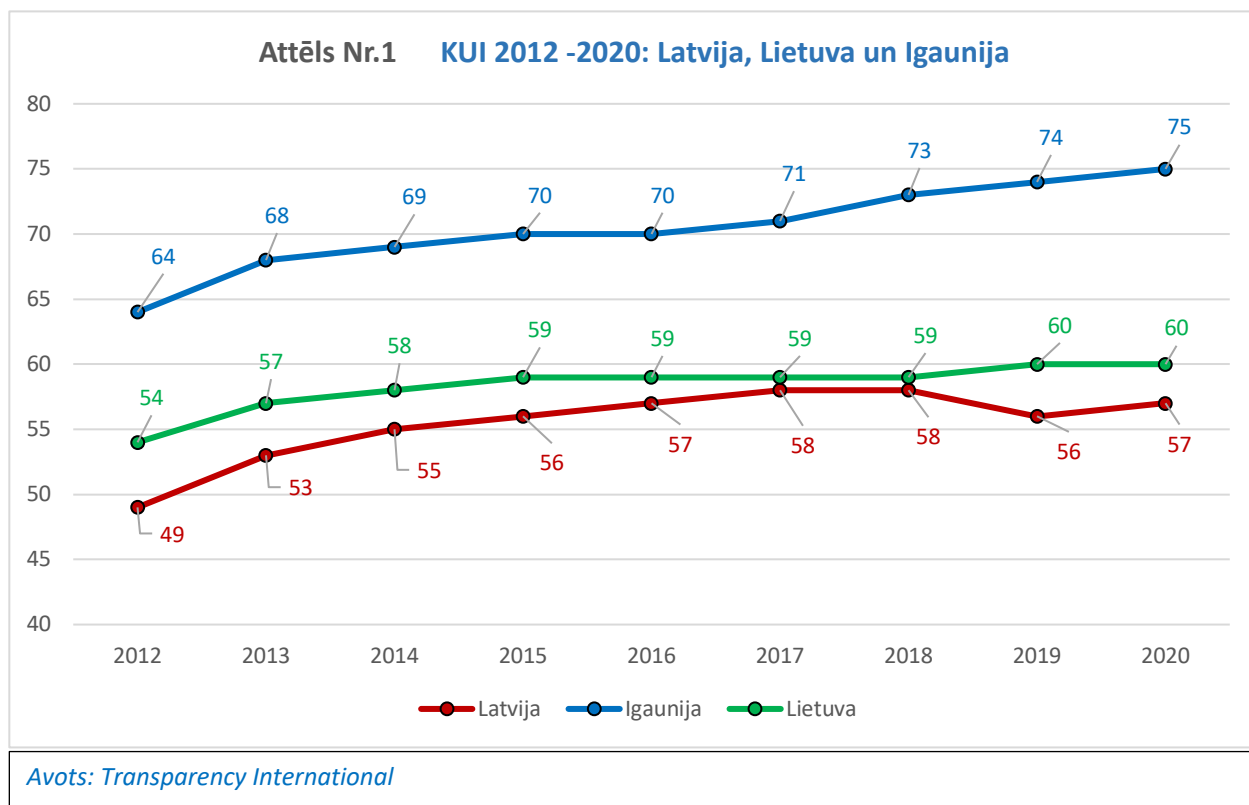
Korupcijas uztveres indekss – Latvijas rezultātu analīze

Starptautiskā pretkorupcijas organizācija *Transparency International* (TI) ir publicējusi Korupcijas uztveres indeksa (KUI) 2020. gada rezultātus. Šoreiz Latvija ieņem 42. vietu kopā ar Kipru un Kostariku un, salīdzinot ar 2019. gadu, Latvijas rādītājs ir pieaudzis par 1 punktu, sasniedzot 57 punktus. Lai arī pieaugumu varētu novērtēt kā soli pareizā virzienā, Latvijas KUI joprojām ir pārāk zems un norāda, ka valsts atpaliek no citām Eiropas Savienības un OECD (Eiropas sadarbības un attīstības organizācijas) valstīm. Latvijas KUI detalizētāka analīze liecina, ka ir jāveic drosmīgi pasākumi tādās jomās kā kriminālvajāšana saistībā ar korupciju, kā arī jāstiprina politiskā un biznesa integritāte, jo tikai tad izdosies uzlabot Latvijas vērtējumu.

KUI analīzē **privātā sektora uztveri par korupciju publiskajā sektorā** 180 valstīs un teritorijās, izmantojot 13 dažādus analīzes avotus, tostarp rādītājus, kas saistīti ar demokrātiju un valsts pārvaldi, veicot uzņēmēju aptaujas un ekspertu riska novērtējumus (skat. [video](#), lai uzzinātu, kā TI aprēķina KUI). KUI izmanto skalu no 0 līdz 100, kur 0 norāda, ka valstī ir augsts korupcijas līmenis, bet 100 – ka valstī nav korupcijas. Parasti rādītājs zem 50 norāda, ka publiskajā sektorā pastāv nopietnas korupcijas problēmas.

Skatoties uz 2020. gada KUI rezultātiem, Latvija ar 57 punktiem kopā ar Kipru un Kostariku ieņem 42. vietu pasaulē. Lai arī Latvijas rādītājs ir uzlabojies par vienu punktu salīdzinot ar 2019. gadu, tas joprojām ir pārāk tuvu 50 punktu robežai. Ir jāņem vērā, ka Latvijas rezultāts joprojām atpaliek no citu ES un OECD valstu rezultātiem. 2020. gadā ES valstu vidējais KUI rezultāts ir 64, Latviju ierindojošot 15. vietā starp 27 valstīm. Savukārt OECD valstu vidējais KUI rādītājs ir 66 punkti, kas Latviju ierindo 28. vietā no 37 valstīm.

Latvijas pēdējo gadu rādītāji ir jāskata plašākā analīzē – skaidrojot faktorus, kas ir noveduši Latviju stagnācijas fāzē (sk. 1. attēlu zemāk). Kopš 2014. gada Latvijas rādītājs ir pieaudzis tikai par 1 punktu. Arī Lietuvā tendence ir līdzīga, bet abu valstu – Latvijas un Lietuvas sniegums ir krasā pretstatā Igaunijas rādītājiem, kas ir lēnām, bet pastāvīgi auguši, un tagad krietni pārsniedz ES vidējo rādītāju un ir gandrīz par 20 punktiem augstāks nekā Latvijai.

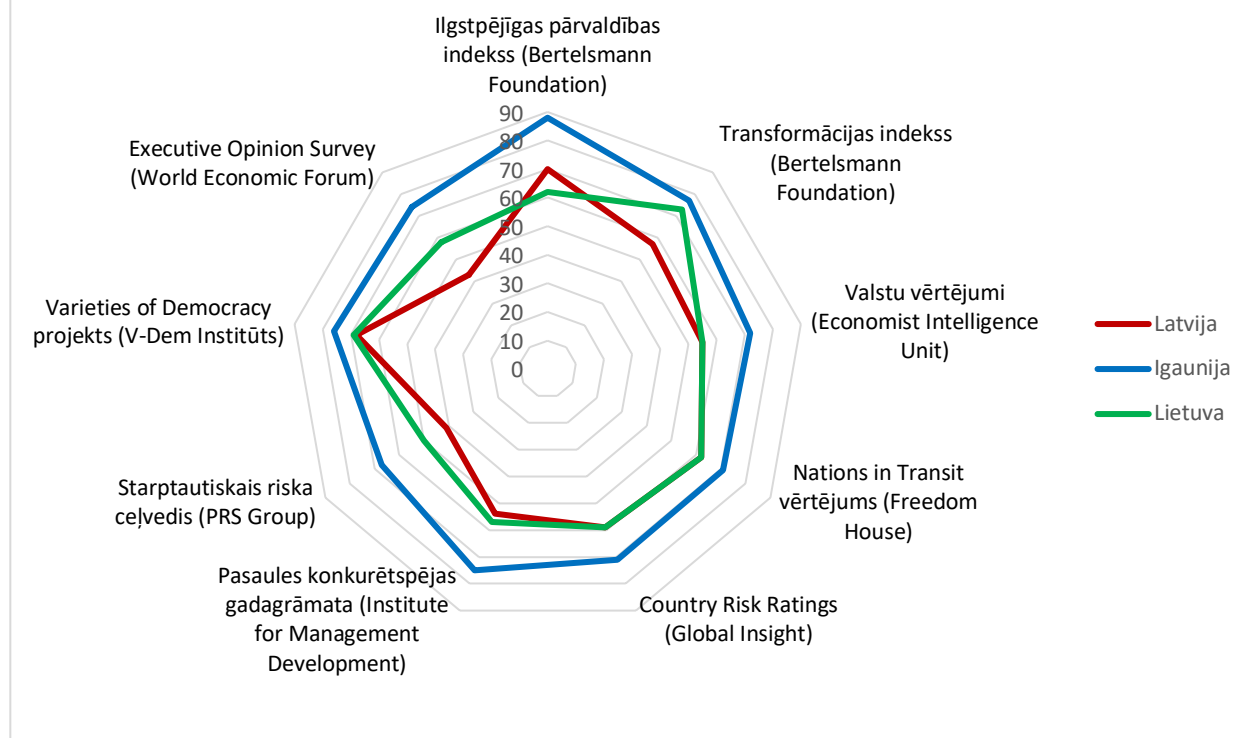

Ko tas nozīmē? Kā viens skaitlis var raksturot korupciju Latvijā un palīdzēt identificēt galvenos trūkumus un iespējas būtiskiem uzlabojumiem? Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, nepieciešams apskatīt KUI rezultātu detalizētāk un novērtēt tā aprēķināšanā izmantotajiem avotiem piešķirto vērtējumu variācijas.

Lai iegūtu Latvijas KUI rezultātu, TI izmantoja deviņus avotus no astoņām dažādām institūcijām (skat. 2. attēlu zemāk). KUI rādītājā netiek ņemti vērā kopējie rādītāji, kas parādās šajos avotos, aptaujās un ekspertu atzinumos, bet tikai specifiski jautājumi, kas saistīti ar korupciju dažādos līmeņos un jomās. Pēc datu iegūšanas tie tiek vērtēti ar punktiem, pēc tam punkti tiek apkopoti un prezentēti skalā no 1 līdz 100.

Latvijas nelielais pieaugums (+1 punkts) 2020. gada KUI indeksā skaidrojams ar Latvijas vērtējuma uzlabošanu Vadības attīstības institūta pasaules konkurētspējas gadagrāmatā – +5 punkti (angliski - *Institute for Management Development's World Competitiveness Yearbook*), kurā uzņēmumu augstākā līmeņa vadītājiem tiek jautāts par kukuļņemšanas un korupcijas esamību valstī, un neliels uzlabojums (+2) ir vērojams arī V-Dem institūta *Varieties of Democracy projektā*, kura ietvaros novērtē korupcijas izplatību valstī un mēra sešus atšķirīgus korupcijas veidus dažādās jomās un politikas līmeņos.

Attēls Nr. 2 KUI 2020 vērtējuma apskats - Latvija, Lietuva un Igaunija

Avots: *Transparency International*

Šo vispārējo uzlabojumu samazināja *Freedom House Nations in Transit* vērtējums (-6 punkti) par korupcijas apkarošanas iestāžu kopējo efektivitāti korupcijas ierobežošanā. Turklāt, salīdzinot Latvijas KUI rādītāju sadalījumu ar Igaunijas un Lietuvas rādītājiem, redzams, ka Latvijai ir būtiski trūkumi trīs citos avotos, tostarp Bertelsmana transformācijas indeksā, PRS grupas Starptautiskajā riska ceļvedī un Pasaules Ekonomikas foruma aptaujā.

Rūpīgāk aplūkojot šajos avotos un indeksos izskatītos specifiskos jautājumus, redzams, ka ir vismaz trīs jomas, kurās Latvijai būtu jāpastiprina centieni panākt parējās Baltijas un ES valstis: kriminālvajāšana saistībā ar korupciju, politiskā integritāte un biznesa integritāte.

Kriminālvajāšana saistībā ar korupciju

Nations in Transit 2020. gada ziņojumā par Latviju, kurā aplūkoti 2019. gada notikumi, kā galvenais iemesls Latvijas vērtējuma samazinājumam ir Latvijas nespēja par apsūdzībām, kas saistītas ar korupciju un nelegāli iegūtās naudas atmazgāšanu, uzsākt tiesvedības. Šis ir arī viens no iemesliem, kāpēc Latvijas vērtējums pēdējos gados ir samazinājies. Arī *2020. gada Bertelsmana transformācijas indekss*, kas aptver periodu no 2017. gada līdz 2019. gada sākumam, nonāk pie līdzīgiem secinājumiem. Abos ziņojumos ir norādīts, ka Latvijā ir novērota nepamatoti ilga kavēšanās tiesas procesos, kuros iesaistītas augsta līmeņa personas (tiek minēti Aivars Lembergs, Ilmārs Rimševičs, A/S "Rīgas Satiksme un citi), kas kavē sabiedrības uzticību tiesu sistēmai.

Daudzas Latvijas amatpersonas ir atzinušas vajadzību stiprināt tiesībsargājošās iestādes un prokuratūru to centienos atklāt un izmeklēt sarežģītus ekonomiskos un finanšu noziegumus. Prokuratūras darbības stratēģijā (2017–2021) ir uzsvērts, un arī jaunais ģenerālprokurors, stājoties amatā 2020. gada jūnijā,

paziņoja, ka tuvāko gadu laikā prokuratūras darba prioritāte būs Latvijas prokuroru kompetences trūkuma novēršana sarežģītu noziegumu izmeklēšanā. 2021. gada janvārī tika reorganizēta prokuratūra un izveidota jauna struktūrvienība – Noziedzīgu nodarījumu valsts institūciju dienestā izmeklēšanas prokuratūra.¹

Nesenais audits prokuratūrā, kuru veica Latvijas Valsts kontrole sadarbībā ar OECD, norāda ceļu turpmāko reformu ieviešanai, vadoties pēc OECD ekspertu rekomendācijām. Reformas paredz ieviest efektīvākus mehānismus, lai nodrošinātu prokuratūras atbildību Latvijas likumdevēja priekšā², datu vākšanu un analīzi ar mērķi uzraudzīt un uzlabot prokuratūras sniegumu, komunikāciju starp prokuroriem un izmeklētājiem pirmstiesas izmeklēšanā, kā arī, lai ieviestu obligātas apmācības un specializēšanos sarežģīto noziegumu kriminālvajāšanā. Šādu reformu visaptveroša īstenošana var palīdzēt mazināt nesodāmību un atjaunot sabiedrības un ārvalstu novērotāju uzticību Latvijas tiesu sistēmai.

Politiskā integritāte (Politiku godīgums)

Politiskā integritāte ir vēl viena joma, kurā ir daudz iespēju uzlabojumiem. Latvijas rādītājs (41 no 100) PRS grupas Starptautiskajā valsts riska ceļvedī, kurā tiek vērtēti politiskās korupcijas un interešu konflikta riski, ir viszemākais ES kopā ar Grieķiju un Rumāniju.

Latvijas valdība ir veikusi pasākumus, lai novērstu politiskās korupcijas riskus. Grozījumi politisko partiju finansēšanas likumā, kas stājās spēkā 2020. gadā, ir seškārt palielinājuši valsts budžeta līdzekļu apjomu politiskajām partijām, lai mazinātu to atkarību no privātajiem ziedotājiem. Turklāt 2019. gadā Saeimā tika izveidota darba grupa, lai izstrādātu lobēšanas regulējumu, integrējot tajā atklātības un godīguma principus. Paredzēts, ka jauno regulējumu Saeima skatīs 2021. gada jūnijā.

Turklāt nesenie grozījumi tiesību aktos par interešu konflikta novēršanu amatpersonas darbā aizliedz valsts amatpersonām ieņemt algotus amatus pilsoniskās sabiedrības organizācijās, fondos un/vai sociālajos uzņēmumos. Lai arī šiem grozījumiem bija jāmazina interešu konflikta riski, tomēr divos pēdējos GRECO ziņojumos ir uzsvērts, ka Latvijai ir jānovērš vēl atlikušās nepilnības tiesību aktos. Nepilnību novēršana ietver pienākumu augsta līmeņa valsts amatpersonām deklarēt privātās intereses, tiklīdz tās rodas, nevis tikai reizi gadā, iesniedzot valsts amatpersonas deklarāciju, kā arī uzlabot metodoloģiju un procedūras valsts amatpersonas interešu un aktīvu padziļinātai novērtēšanai valsts amatpersonu deklarācijās, izstrādāt vadlīnijas un ieviest apmācības Saeimas deputātiem.

Nesenajā biedrības “Sabiedrība par atklātību – Delna” ziņojumā ir norādīts uz nepieciešamību uzlabot Valsts ieņēmumu dienesta valsts amatpersonu deklarāciju datubāzes kvalitāti, pieejamību un draudzīgumu lietotājam, kā arī nodrošināt tajā esošo datu pilnību. Šo datu pieejamība mašīnlasāmā formātā atvieglotu mediju un pilsoniskās sabiedrības spēju pamanīt pārkāpumus un ziņot par tiem uzraudzības iestādēm. Labs piemērs šim ir tīmekļa vietnes www.deputatiuzdelnas.lv jaunā versija, kas ir lietotājam draudzīga un dod iespēju interaktīvos grafikos apskatīt Saeimas deputātu deklarētās intereses 2018. un 2019. gadā.

Biznesa integritāte (Godīgums uzņēmējdarbībā)

Visbeidzot, bet ne mazāk svarīgi, Latvijas zemais rādītājs (43 no 100) Pasaules ekonomikas foruma vadītāju aptauja, kurā tiek jautāts, cik bieži uzņēmumiem ir jāveic nedokumentēti papildu maksājumi vai jādod “kukuļi”, ir atgādinājums tam, ka uzņēmējdarbības vide valstī ir atkarīga arī no uzņēmumu iespējas

¹ Jaunā struktūrvienība uzraudzīs un sauks pie atbildības Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja Iekšējās drošības biroja un Valsts ieņēmumu dienesta Iekšējās drošības pārvaldes izmeklētās lietas.

² Latvijas augstākstāvošās iestādes ir jau spērušas soli pretim reformām, ieviešot prasību, ka ģenerālprokuroram ir jāatskaitās Saeimai par iepriekšēja gada darba rezultātiem.

novērst, atklāt un cīnīties ar korupciju. Saistībā ar ekonomisko atveseļošanos pēc COVID-19 pandēmijas šis ir kļuvis jo īpaši svarīgi.

Pasaules ekonomikas foruma Globālās nākotnes padomes pārredzamības un pretkorupcijas padomes biznesa integritātes programma ir ietvars uzņēmējdarbības integritātei saskaņā ar starptautiskajiem standartiem un principiem. Tas iekļauj arī uzņēmumu apņemšanos atklāt datus un informāciju, kas ir būtiska integritātei, piemēram, iekšējās korupcijas novēršanas politiku un statistiku par to izpildi, patiesajiem labuma guvējiem un operācijām citās valstīs, kā arī politisko iesaistīšanos (piemēram, lobēšanas aktivitātes un finanšu darījumi ar valsts amatpersonām un politiķiem).

Lai uzlabotu starptautisko novērotāju un investoru uztveri par Latviju kā drošu vietu uzņēmējdarbībai, valdībai ir jānodrošina uzņēmumus pieņemt inovatīvu praksi saskaņā ar šiem principiem un standartiem.

Kopsavilkums un rekomendācijas

Kopumā, lai arī Latvijas 2020. gada KUI indekss nav iepriecinošs, tas norāda uz virzieniem, kādos valdībai ir jāpastiprina centieni korupcijas apkarošanā, lai mazinātu plaisu starp Latviju un citām Baltijas un ES valstīm. 2021. gads būs izšķirošs, lai šos centienus ieviestu praksē. Balstoties uz iepriekš minēto īso analīzi, Delna iesaka Latvijas iestādēm:

- Uzlabot prokuratūras atbildību un efektivitāti: i) precizējot ģenerālprokurora ziņojuma Saeimai saturu; ii) uzlabot prokuratūras datu vākšanas un analīzes sistēmu (piemēram, iekļaujot valsts mērogā apkopotus datus un ikgadējās analīzes).
- Izveidot visaptverošu lobēšanas regulējumu, kurā būtu iespējama dažādu sabiedrības grupu taisnīga interešu pārstāvība publisko lēmumu pieņemšanā, vienlaikus nodrošinot caurskatāmību attiecībā uz finanšu resursiem, kas ir paredzēti interešu aizstāvībai.
- Stiprināt pasākumus interešu konflikta novēršanai: i) ieviešot mehānismus augsta līmeņa amatpersonām deklarēt privātās intereses, tiklīdz tās rodas; ii) nodrošinot valsts amatpersonu deklarāciju pieejamību mašīnlasāmā formātā; un iii) uzlabojot Valsts ieņēmumu dienesta valsts amatpersonu deklarāciju datu bāzes kvalitāti un lietotāja draudzīgumu.
- Veicināt godīgumu uzņēmēju darbībā, mudinot uzņēmējus būt proaktīvākiem centienos novērst un atklāt korupciju, kā arī sniegt uzņēmuma datus un informāciju, kas attiecas uz korupcijas novēršanu.

“Sabiedrība par atklātību – Delna” / Transparency International Latvia

2021. gada 28. Janvārī

TI@delna.lv

Šis pētījums ir publicēts ar Islandes, Lihtenšteinas un Norvēģijas atbalstu caur EEZ un Norvēģijas grantu programmu “Aktīvo iedzīvotāju fonds”. Par publikācijas saturu atbild biedrība “Sabiedrība par atklātību – Delna”.

